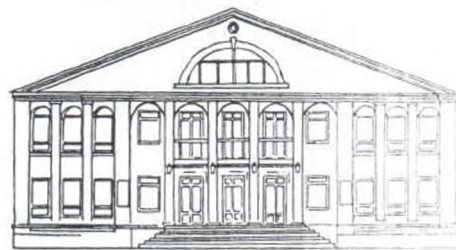

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

2019 р., № 64, Т. 2

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Бесараб А. – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент;

Дяченко М. – доктор педагогічних наук, доцент;

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, доцент;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кравченко В. – доктор педагогічних наук, доцент;

Мазін В. – доктор педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор.

Іноземні члени редакційної колегії:

Олександр Скалій – доктор філософії (Республіка Польща);

Цісюань Вей – доктор філософії (Китайська Народна Республіка).

Технічний редактор: Н. Кузнєцова

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 64. 168 с. Т. 2.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15844-4316Р від 16.10.2009 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

*Входить до Переліку фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукового
ступеня доктора і кандидата наук з педагогічних
наук, на підставі Наказу МОН України
від 29.12.2014 № 1528 (Додаток 11).*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet

Вченою радою

Класичного приватного університету
(протокол № 10 від 26.06.2019 р.)

Усі права захищені.

Повний або частковий передрук і переклад дозволяються
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах»
обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б
Телефон/факс: +38 098 24 61 364

Здано до набору 18.06.2019

Підписано до друку 01.07.2019

Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ISSN 1992-5786

© Класичний приватний університет, 2019

УДК 372 (73)
DOI https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-2.14

Н. А. Молодиченко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

В. В. Молодиченко

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна геоекономічна та геокультурна ситуація у суспільстві вимагає від людини вміння налагоджувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, будувати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів, націй. Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних ціннісних систем, що відбивається у моральних нормах та законах, звичаях та мові, духовній та матеріальній культурі.

Основними напрямками полікультурного виховання та освіти у сучасній науці є такі: науково-теоретичні основи полікультурної освіти; передумови впровадження основ полікультурного виховання в освітній процес; різні аспекти підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання школярів; питання формування полікультурної компетентності вчителів та учнів; особливості полікультурного виховання учнів у контексті лінгвокультурологічного підходу; специфіка полікультурного виховання школярів на основі особистісно-орієнтованого підходу. Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності; регулюванню відносин людей різних національностей; різним аспектам формування етнічної ідентичності та культури міжнаціональних відносин. Актуальність проблеми полікультурного виховання учнів початкової школи зумовлена сприятливістю молодшого шкільного віку до виховних впливів, закладанням морально-культурних основ особистості молодшого школяра у зв'язку з активним формуванням його характеру, установок, стереотипів поведінки, мислення й світогляду, що надає можливість прищеплювати національні та загальнолюдські цінності, виховувати поважне ставлення до іншої культури.

Полікультурне виховання учнів початкової школи передбачає реалізацію таких завдань: опанування знаннями про культуру власного народу та формування позитивного ставлення до культурних проявів інших народів; формування уявлень про розмаїтість культур та виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; створення умов для інтеграції учнів у культуру інших народів та розвиток умінь і навичок взаємодії з її носіями; виховання молоді у дусі миру, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування. В статті аналізуються компоненти, що сприяють формуванню структури полікультурної особистості молодшого школяра.

Ключові слова: полікультурна особистість, учні початкової школи, компоненти структури особистості, культура, виховання, освіта, гуманізм.

Постановка проблеми. Геоекономічна та геокультурна ситуація вимагає від сучасної людини вміння налагоджувати позитивний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, створювати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, етносів, націй. Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних систем цінностей, уявлень про життя. Вони проявляються у моральних нормах та законах, звичаях, мові, духовній та матеріальній культурі. Складна історія нашої держави спричинила формування у населення України діаметрально протилежних поглядів на практично всі проблеми суспільного

життя – від мовно-культурних до соціально-політичних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми полікультурного виховання та освіти стали одними з провідних у формуванні особистості та посідає вагомe місце у наукових розвідках вітчизняних та закордонних вчених. Зокрема визначено науково-теоретичні основи полікультурної освіти (О. Аракелян, В. Борисов, О. Гуренко, М. Данілеаскай, Г. Дмитрієв, В. Єршов, О. Ковальчук, Т. Мейська, В. Ніке, Дж. Пайк, К. Спітер, О. Сухомлинська, М. Хайруддінов, Р. Хенві, Ю. Яковець); передумови впровадження основ полікультурного

виховання в освітній процесі України (М. Баяновська, Л. Голік, Т. Клищенко, М. Красовицький, В. Кузьменко, Г. Левченко); різні аспекти підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання школярів (Є. Бубнов, С. Вельгушева, Л. Волік, О. Джуринаський, О. Дубовик, В. Міттер, С. Тішупіна, К. Юр'єва, Н. Якса); питання формування полікультурної компетентності вчителів та учнів (Р. Агадуллін, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Л. Паретяга); особливості полікультурного виховання старшокласників у контексті лінгвокультурологічного підходу (А. Солодка), специфіку полікультурного виховання школярів на основі особистісно-орієнтованого підходу (В. Бойченко). У дослідженнях Дж. Бенкса, С. Беннет, Л. Веденіної, О. Джуринаського, О. Ковальчук, І. Лошанової, В. Макаєва, З. Малькової, С. Ніето, Г. Палаткіної, І. Тараненко полікультурне виховання розглядається як виховання соціальних, комунікативних та емпатійних умінь учнів. Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності (О. Асмолов, О. Газман, Д. Грива, О. Клєпцова, Е. Койкова, А. Коржуєв, Н. Кудзієва, В. Лекторський, В. Попков, В. Сітаров, О. Соколова); регулюванню відносин людей різних національностей (Б. Ананьєв, В. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтєва); різним аспектам формування етнічної ідентичності та культури між національними відносинами (Дж. Беррі, З. Гасанов, В. Заспуженюк, А. Здравомислов, В. Кочетков, Н. Лебедєва, В. Матіс, Л. Пуховська, О. Романова, Б. Степанов, А. Ямсков).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд питання реалізації полікультурної освіти учнів початкової школи задля формування особистості, здатної сформулювати своє життєве середовище в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми полікультурного виховання учнів початкової школи зумовлена сприятливістю молодшого шкільного віку до виховних впливів, закладанням морально-культурних основ особистості молодшого школяра у зв'язку з активним формуванням його світогляду, мислення, характеру, установок, стереотипів поведінки, що надає можливість прищеплювати національні та загальнолюдські цінності, виховувати поважне ставлення до іншої культури.

Вихованню молодших школярів присвячено праці І.і. Амонашвілі, Л. Божович, І. Каїрова, Н. Миргородської, І. Підласого. Різні аспекти виховання молодших школярів у позакласній роботі, яка має виняткові можливості для формування та розвитку повноцінної полікультурної особистості молодшого школяра, оскільки безпосередньо спрямована на підвищення освітнього й культурного рівня та набуття учнями вміння спілкуватися

з представниками своєї та інших культур, розкрито в працях С. Карпенчук, Б. Кобзаря, Н. Кудикиної, Г. Пустовіта, Т. Сущенко (ключові положення теорії та методики виховної роботи), О. Коркішко (патріотичне виховання), О. Матвієнко (моральне виховання), К. Слесик (формування вміння спілкуватися).

Важливого значення в межах нашого дослідження набувають праці, в яких аналізується поняття «культура» (Н. Бордовська, Е. Шемякіна, В. Кузьменко та інші), положення про полікультурну освіту (Я. Гулецька, С. Дрожжина, О. Ковальчук, О. Смолянінова, М. Сорока, М. Сімоненко, Г. Дмитрієв, Л. Супрунова, В. Дворникова та інші), формування полікультурної компетентності (Р. Агадуллін, О. Гуренко, Л. Чередищенко, Н. Лебедєва, Т. Поштарьова, О. Осипенко, Н. Гушпіт, Є. Пашко та інші).

Прагнення України до європейського культурного та освітнього простору вимагає від національної системи освіти урахування системної нормативної бази, що є в Європейському Союзі. Серед таких базових документів можна назвати такі: Європейська культурна конвенція (1954 р.), що затвердила бачення «загальної культурної спадщини», яка визначає й необхідність здійснення міжкультурної освіти, Європейською хартією регіональних мов або національних меншин (1992 р.) регламентується захист і розвиток національних культур. Рекомендації Комітету міністрів: Про підтримку іммігрантами культурних зв'язків із країнами свого походження (1984 р.); Про підготовку вчителів з викладання міжкультурного розуміння, зокрема, в контексті міграції (1984 р.); Про сприяння транскордонному співробітництву між територіальними громадами чи органами влади у сфері культури (2001 р.); Про роль національних рад у справах молоді в розвитку молодіжної політики (2006 р.); Про плюралізм у ЗМІ та розмаїття інформаційного змісту (2007 р.) дають можливість формувати середовище толерантності у взаємодії різних культур, на чому формується освітня політика європейських держав. Пріоритетними принципами взаємодії громадян має стати культурний плюралізм, визнання рівності, рівноцінності та рівноправ'я всіх етнічних, соціальних груп, що складають суспільство, недопустимість дискримінації за ознаками етнічної, релігійної, вікової належності [1, с. 7–9; 2, с. 19–21].

За визначеннями С. Дрожжиної головними напрямками культурної політики України, що зумовлюють впровадження принципи полікультурності в освітній процес є:

– проголошення, гарантування, державна підтримка культурної самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, мобілізує кожен народ, кожну соціальну групу до засвоєння елементів інших культур;

- встановлення контактів з традиціями й цінностями інших народів;

- збереження та захист культурної спадщини кожного народу;

- створення соціальних культурних умов, що полегшують, стимулюють і гарантують інтелектуальну творчість, без жодної дискримінації будь-якого характеру;

- забезпечення надання об'єктивної інформації про культурні події та досягнення у сфері культури в різних країнах;

- уникнення будь-яких форм нерівності й підкорення, а також заміни однієї культури іншою [3, с. 31–33].

Українське суспільство – полікультурне, з усіма проблемами, які породжує багатокультурність. Необхідно підкреслити, що термін «багатокультурність» відбиває культурний устрій і практику саме в демократичних, соціальних, правових державах. Полікультурність – це такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою крос культурною спільнотою, взаємозбагаченням культур, наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей. Але на цім слід враховувати, що кожному етносу, нації притаманна самобутність, зокрема, у культурі [4, с. 256].

Полікультурне виховання учнів початкової школи на думку П. І. Кендзьор [5, с. 217–218] передбачає:

- розвиток у школярів моральних цінностей добра, добросусідства, взаємоповаги й рівності, поваги до прав людини, на яких базується демократичне суспільство;

- навчання правил поведінки та дотримання найважливіших суспільних норм у шкільному середовищі;

- привчання дітей дослухатися до думки іншого, сприймати його як рівноправного партнера;

- формування у молодших школярів навичок спілкування з представниками різних культур;

- сприяння розвитку в дітей нових знань і уявлень про різноманіття навколишнього світу.

Виховання представників усіх національностей на засадах демократичності та гуманізму передбачає врахування етнічних чи національних ознак. Різноманітність навчальних колективів вимагає реалізації полікультурності як шляху до виховання толерантності у стосунках між представниками різних груп. Грунтуючись на загальнолюдських та національних цінностях, полікультурне виховання має на меті формування особистості, здатної до ефективної життєдіяльності в багатонаціональному та полікультурному середовищі,

такої, що розуміє та поважає прояви інших культур і вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних народностей, національностей, вірувань, рас тощо [6, с. 172–173].

Полікультурне виховання – важлива частина сучасної освіти, що сприяє засвоєнню учнями знань про інші культури; традиції, способи життя, духовні цінності народів; вихованню молоді в дусі поваги полікультурних систем; може сприяти підвищенню етнічної ідентичності майбутнього покоління.

Полікультурне виховання в сучасному освітньому просторі України, стало закономірною реакцією на виклики етнічного, релігійного, ментального характеру в період пострадянських трансформацій. Попри те, що широке впровадження застосування принципів полікультурного виховання розпочалося порівняно недавно, аналіз історичної й науково-педагогічної літератури дає нам підстави стверджувати, що ідеї щодо позитивного ставлення до різних культур у процесі розвитку національної педагогічної науки мають досить тривалі традиції.

У процесі реалізації полікультурного виховання особливе значення має його зміст. За В. Єршовим [7, с. 137] зміст полікультурного виховання можна сформулювати за такими складовими частинками: соціокультурна ідентифікація особистості, освітня система понять і уявлень про полікультурне середовище, виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, розвиток навичок спілкування. Одним з головних освітніх завдань виступає виховання духовної культури, яка найбільш чітко проявляється у взаємостосунках людей, особливо у міжкультурних комунікаціях.

М. Рей [8, с. 15–17] вважає, що зміст полікультурного виховання має містити такі компоненти:

- заперечення егоцентричних, соціоцентричних і етноцентричних переконань;

- зміна стереотипних уявлень і подолання упереджень, що породжують судження і дії;

- руйнування бар'єрів та сприяння позитивним відносинам між людьми різного віку, мови, етнічності, культури та релігії, а також суспільними класами, інституціями, професіями тощо;

- розвиток та підтримка діалогу між особами, групами осіб і громадами, які представляють різні культури, заради досягнення позитивних результатів;

- поєднання особистісної відповідальності з колективною відповідальністю певної культурної групи, а також міжнародною спільнотою.

Реалізація змістовного компонента передбачає запровадження у шкільний виховний простір різноманітних ситуацій: інтеграції елементів полікультурного виховання в наявні предмети шкільного циклу, атмосфери відносин між усіма членами шкільної спільноти, позакласної

навчально-виховної роботи, участі вихованців у діяльності місцевих культурних та громадських організацій. Тобто полікультурне виховання надає можливості для всіх учасників освітнього процесу (учнів, вчителів, батьків, членів місцевої громади) розвивати та вдосконалювати полікультурні здатності на різних рівнях життєдіяльності шкільної спільноти. Формування позитивного досвіду міжкультурної взаємодії розпочинається з найближчого середовища особистості, поглиблюється і вдосконалюється в ширших соціальних групах [9]. Відтак кожна змістова складова частина полікультурного виховання містить певне коло питань, що характерні для тієї-чи іншої спільноти: сім'ї, родини, друзів, класу, вулиці, школи, місцевої громади тощо. Запропонована проблематика розглядається у морально-етичному, правовому, політичному та історико-культурному аспектах. Таким чином, зміст полікультурного виховання може бути представлений знаннями про полікультурність навколишнього світу, навичками його пізнання, повагою й толерантним ставленням до етнічних, культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, рівнем опанування різноманітними моделями міжкультурної взаємодії.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури вченими виділено компоненти структури полікультурної особистості:

- когнітивні стратегії, що являють собою здатність особистості оцінювати ймовірні наслідки вчинків, а також здійснювати суб'єктивну регуляцію своєї поведінки;
- потреба в самовдосконаленні, яка передбачає підвищення культури мовлення та спілкування, саморозвиток, самоосвіту й самовиховання особистості які сприятимуть її життєвій самореалізації й особистісному росту, що відіграє важливу роль у створенні почуття внутрішньої гармонії з самим собою та з навколишнім світом;
- наявність ціннісних орієнтацій виявляється у необхідності особистості робити свідомий вибір щодо себе, оточення і навколишнього світу;
- мовна компетентність передбачає знання рідної та державної мов, які забезпечують розвиток полікультурної особистості та сприяють розширенню її кругозору;
- потреба в пізнанні пов'язана з необхідністю володіння різнобічною інформацією, яка сприяє формуванню незалежності оцінок особистості, мотивів її діяльності від думки оточення;
- толерантне ставлення до себе та оточення виявляється у тому, що толерантність має велику вагу у гуманізації стосунків між людьми різних національностей;
- потреба в культурному самовизначенні як створення й реалізація системи уявлень особистості про культурний простір, своє місце у ньому;

– потреба у спілкуванні, що передбачає необхідність обмінюватися інформацією з іншими людьми

Підсумовуючи аналіз наукової літератури можемо сказати, що ще одним важливим механізмом формування полікультурної особистості функціонування гуманістичного освітнього середовища, яке зумовлює всебічний розвиток усі його суб'єктів з допомогою здійснення таких функцій: розвивальної, регулювальної, захисної, компенсуючої та коректуючої.

Освітнє середовище – це сукупність соціально-психологічної, педагогічної, інформаційно-технічної та інших підсистем, що забезпечують досягнення мети навчально-виховного процесу: сукупність матеріальних, духовних і суспільних умов здійснення освітнього процесу.

Висновки та пропозиції. Отже, полікультурне виховання в молодшому шкільному віці закладає ціннісно-культурні основи становлення особистості, сприяє усвідомленню учнем власної національної ідентичності. Полікультурне виховання є контекстом, у рамках якого учні набувають навичок соціально прийнятної поведінки з метою подальшої самореалізації на засадах громадської відповідальності та має реалізовуватися всіх рівнях освітнього процесу з метою удосконалення системи полікультурної освіти молодих школярів необхідним виявляється подальше удосконалення складових частин моделі реалізації полікультурної освіти через формування навичок міжкультурної комунікації учасників освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Молодиченко В., Афанасьєва Л. Аксіологічний вимір освіти: проблеми та потенційні можливості. *Versus : науково-теоретичний часопис* 2013. № 2. С. 6–12.
2. Кондратьєва О.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого ходу) : дисс. ... канд. пед.н. : 13.00.04. К 2017. 265 с.
3. Дрожжина С. Полікультурна освіта : теоретичні засади реформування. Педагогічний курс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко Хмельницький : ХГПА, 2008. С. 28–36.
4. Мичковська Р.В., Буц Ю.І. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія* 2013. Вип. 39. (3). С. 255–258. URL: http://gov.ua/UJRN/pspo_2013_39
5. Кендзьор П.І. Здійснення системного ходу у реалізації полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс* 2013. Вип. 14. С. 216. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk> 2013.